

Webrecensie BMGN 125:1 (2010)

Vos, Jozef, *Tastend door de tijd. Twee eeuwen onderwijs en zorg voor slechtzijnde en blinde mensen* (Amsterdam: Boom, 2008, 395 blz. + cd, €36,50, ISBN 978 90 8506 644 6).

In 2008 bestond Visio, een voortzetting van het eerste Nederlandse blindeninstituut in Amsterdam, tweehonderd jaar. Naar aanleiding daarvan verscheen het boek van Vos, werkzaam bij het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur te Utrecht. Met zijn titel *Tastend door de tijd* wil hij aangeven, dat het zowel voor de blinden zelf een tasten was, zelfs letterlijk, maar ook voor hun onderwijzers en andere hulpverleners in hun zoektocht naar adequate leermiddelen en methoden.

De Verlichting heeft in hoge mate bijgedragen aan een nieuw begrip voor mensen met een zintuiglijke beperking. Leden van de vrijmetselaarsloges in Amsterdam stonden in 1808 aan de wieg van het instituut. Het aantal leerlingen nam geleidelijk aan toe, maar het was altijd nog een fractie van het werkelijk aantal slechtzijnde kinderen dat er geweest moet zijn. Van 1808 tot 1842 steeg de gemiddelde bezettingsgraad van het instituut van 13 tot 44 leerlingen. Bestuursleden riepen herhaaldelijk, maar tevergeefs ouders op hun kinderen naar de school te sturen. Vele blinde kinderen waren van onderwijs verstoken of bezochten in het gunstigst geval een gewone school voor lager onderwijs. Wel kwamen er gaandeweg nieuwe instituten, zoals de katholieke jongens- en meisjesschool te Grave (1859 en 1882) en het protestantse Bartimeus (1919).

Aanvankelijk werden op het Amsterdams instituut de gewone vakken van lager onderwijs onderwezen. Al na enkele jaren voegde men beroepsonderwijs aan het programma toe in de vorm van traditionele handwerken als manden maken, matten vlechten en borstels vervaardigen. De school bezat een drukpers voor hoogdrukteksten. De gewone letters werden bij deze pers in speciaal papier zo gedrukt dat ze iets boven het papier uit staken. Het voelen met de handen van hoogdrukletters was echter een lastige en tijdrovende bezigheid. Het puntensysteem van Braille bracht daarin verbetering. Hoewel het Amsterdamse instituut dat formeel in 1837 invoerde, inclusief de reglette voor het schrijven, duurde het tot 1892 voordat het in het hele onderwijs werd toegepast. Wisseling van een directeur was daarbij de belangrijkste aanleiding. H.J. Lenderink kon beschikken over met de hand

vervaardigde brailleboeken, waarvoor al spoedig ook een typemachine op de markt kwam. Daarmee kwam er weer meer nadruk op de gewone vakken van lager onderwijs, met als gevolg dat in 1919 een scheiding tussen school- en vakonderwijs tot stand kwam.

Intussen nam de differentiatie in het speciaal onderwijs als geheel toe. Dat had ook zijn weerslag op het blindenonderwijs. De zwakbegaafde blinde kinderen, zo'n dertig procent van de schoolpopulatie, kregen na 1926 apart onderwijs. Datzelfde gold voor slechtziende kinderen bij wie men zich afvroeg of het leren van braille voor hen wel zinvol was.

Blindenscholen hadden een landelijke functie. Kinderen kwamen van ver en woonden in het instituut. Zij gingen alleen in de vakantie naar huis. Hoewel dit door de nood was ingegeven, lag daaraan ook een pedagogische visie ten grondslag. Men had namelijk geen hoge pet op van ouders. Zij zouden hun blinde kind verwaarlozen of juist verwennen en ook geen oog hebben voor diens capaciteiten. Het was een hele omslag toen na de Tweede Wereldoorlog het instituut ouders ging betrekken bij het onderwijs. Na de ouderdagen in de jaren vijftig volgde tien jaar later de instelling van oudercommissies. Er kwam zelfs een landelijk overlegorgaan van ouders dat projecten stimuleerde waarin integratie in de samenleving een belangrijke plaats in nam. Daaruit bleek dat integratie van blinde kinderen in het reguliere onderwijs goed uitpakte.

Integratie in de zin van kinderen opvoeden tot volwaardige deelname aan de samenleving is van begin af aan de bedoeling geweest. Internaatverpleging stond daar haaks op. Datzelfde gold voor de vele werkplaatsen speciaal voor blinden die vanaf het midden van de negentiende eeuw in grote plaatsen verrezen. De praktijk was namelijk dat blinden na het verlaten van het instituut nauwelijks een baan konden vinden. Voor oudere blinden kwamen zelfs aparte huizen om daarin de rest van hun leven door te brengen. Deze onbedoelde, maar van meet af aan wel duidelijke segregatie kwam na 1970 onder druk te staan. Stijgende kosten van aangepast onderwijs en speciale zorg, maar ook de idealen van 'samen naar school' en gelijke kansen leidden tot een streven kinderen met een beperking zoveel mogelijk aan het reguliere onderwijs te laten deelnemen. Instituten gingen over tot regionalisatie, kleinere wooneenheden en het begeleiden van blinde kinderen in de thuissituatie en het reguliere onderwijs.

De auteur is er goed in geslaagd om de geschiedenis van het blindenonderwijs en de blindenzorg in zijn vele facetten te beschrijven. Een uitgebreid archief stond hem ter beschikking. Het resultaat is een boek waarin

de auteur gedetailleerd en goed gedocumenteerd de ontwikkelingen van het instituut beschrijft in relatie tot maatschappelijke ontwikkelingen. De illustraties zijn zeer verhelderend, terwijl een personenregister de toegankelijkheid van het boek vergroot. Het boek is voorzien van een cd-rom met ingesproken fragmenten van het boek.

M. Rietveld-van Wingerden, Vrije Universiteit Amsterdam

Webrecensie BMGN 125:1 (2010)

Wladimiroff, I., *De kaart van een verzwegen vriendschap. Nicolaes Witsen en Andrej Winius en de Nederlandse cartografie van Rusland* (Dissertatie Groningen 2008, Baltic Studies 10; Groningen: INOS/NRCe, 2008, 53 krt., x + 385 blz., €50,-, ISBN 978 90 812859 1 9).

Het gebeurt niet vaak dat twee promovendi zich gelijktijdig een aantal jaren bezighouden met een en dezelfde historische persoon. Zowel Igor Wladimiroff als Marion Peters wijdden recentelijk hun onderzoek aan leven en werk van Nicolaes Witsen (1641-1717).

Peters richtte zich op het leven van Witsen in de breedte terwijl Wladimiroff het accent legde op de Nederlandse cartografie van Rusland en de rollen daarin van de Russische diplomaat van Nederlandse afkomst Andrej Winius en de VOC bewindhebber en burgemeester Nicolaes Witsen. Amsterdam was in de zeventiende eeuw het cartografische centrum van de wereld. Wie een gedrukte kaart of een atlas wilde kopen, kwam vaak uit bijeen Amsterdamse uitgever. Er werden atlassen gedrukt in de belangrijkste talen. Ook voor kaarten van Rusland kon men beter in Amsterdam dan in Moskou terecht. Dat kwam deels door de centrale positie die de stad innam in de internationale cartografie maar ook omdat in Rusland zelf een sfeer van geheimhouding bestond. Het bezit of het publiceren van kaarten hield altijd het risico in van tsaristische represailles.

De grens tussen publiek en geheim was in Rusland moeilijk in te schatten. In geval van twijfel kon men weten dat de grens door de tsaar naar eigen inzicht werd bepaald. Witsen was iemand die grote belangstelling had voor de exacte wetenschappen zonder op die terreinen over specifieke deskundigheid te bezitten. Zo publiceerde hij, op basis van de kennis van de scheepsbouwers die werkten voor de VOC en de Admiraliteit, een groot werk over de scheepsbouwkunst. Evenzo interesseerde Witsen zich voor de witte vlekken op de wereldkaart. Een cartograaf kunnen wij hem echter niet noemen. Dankzij zijn positie in de regentenelite had hij echter toegang tot materiaal dat voor anderen verborgen bleef. Hij kon bovendien zijn positie gebruiken om ontdekkingsreizen naar bijvoorbeeld de kust van Australië te stimuleren.

In relatie tot Rusland kon Witsen enkele troeven inzetten. Hij kende het land uit eigen aanschouwing toen hij als jong man meereisde met een